

Joseph Renker. *Christliche Ehe im Wandel der Zeit. Zur Ehelehre der Moralthologen im deutschsprachigen Raum in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Regensburg 1977 ss. 243. Verlag Friedrich Pustet.

W ramach znanej serii wydawniczej poświęconej studiom nad historią katolickiej teologii moralnej, pod ogólną redakcją Johannes Gründela, ukazał się już dwudziesty trzeci tom, poświęcony problematyce małżeństwa w nauce teologów moralistów kręgu języka niemieckiego w 1. poł. XIX w. Dzieło to jest rozprawą dyplomową napisaną pod kierunkiem wspomnianego wyżej J. Gründela kierownika Katedry Teologii Moralnej uniwersytetu w Monachium. Warto przypomnieć, że w sygnalizowanej serii zagadnieniom małżeństwa w aspekcie teologiczno-historycznym poświęcone już były prace M. Müllera (t. 1), L. Brandla (t. 2), J. G. Zieglera (t. 4) i D. Doherty (t. 12).

Dla badacza dziejów katolickiej teologii moralnej jest to pozycja szczególnie cenna ze względu na pionierski charakter, jak też gruntowną dokumentację bibliograficzną. Pionierskość dzieła wynika przede wszystkim z braku w dotychczasowej literaturze teologicznej odpowiedniej monografii poświęconej wspomnianej problematyce. Praca ta rzuca także pewne światło na ogólne tendencje w ówczesnej teologii moralnej kościołów ewangelickich w zakresie nauczania o małżeństwie.

Całość przeprowadzonych badań oparł Autor na bardzo bogatym i właściwie wykorzystanym materiale dokumentacyjnym i porównawczym. Metoda opracowania konsekwentnie realizowana na

kartach omawianego dzieła jest szczególnie cenna i godna zainteresowania, zwłaszcza w ewentualnych dalszych pracach tego typu.

Oprócz przedmowy autora i redaktora serii całość dzieła posiada układ metodologiczno-formalny, charakterystyczny dla prac dyplomowych. Po spisie treści oraz wykazie skrótów i podaniu zasad cytacji autor zamieścił bardzo obszerny zestaw źródeł i literatury. Źródła podzielił na rękopiśmienne oraz drukowane. Wśród tych ostatnich wyróżnił podstawowe dzieła omawianych moralistów oraz inne ich prace i pozostałe źródła. Na końcu zestawienia oddzielnie dodaje jeszcze wykaz wykorzystanych leksykonów oraz dzieł zbiorowych.

Po krótkim wstępie obrazującym aktualność problematyki małżeńskiej, zwłaszcza w kontekście nauki Soboru Watykańskiego II oraz encykliki *Humanae vitae*, i zasygnalizowaniu pozostałych metodologicznych elementów wstępu, całość zasadniczej treści dzieła autor podzielił na pięć rozdziałów.

Rozdział pierwszy stanowi swoiste wprowadzenie prezentujące najpierw ogólne tło epoki, ze szczególnym uwypukleniem problemów, które pozostawały w bezpośredniej relacji do zagadnień małżeństwa (m.in. polityka Kościoła, pewne przepisy państwowe). Bardzo przejrzyste i znacznie ułatwiające śledzenie dalszych rozważań jest zestawienie ważniejszych papieskich dokumen-

tów dotyczących małżeństwa z lat 1782-1846. Po tabeli zestawiającej pewne ogólne dane dotyczące 34 teologów moralistów omawianych w prezentowanym dziele, J. Renker dokonał jeszcze bardziej pogłębionej i poszerzonej ich prezentacji. Każdy autor został ukazany przez podanie krótkiej chronologii życia, dotyczącej zwłaszcza działalności naukowej, podstawowych pism teologicznomoralnych, a niekiedy i innych oraz krótkich danych bibliograficznych. Wyjątek w tej formie stanowią I. V. Fabiani i X. F. Nüssle, przy których pominięto chronologię życia. Wreszcie przy końcu tego rozdziału zamieścił cztery wykresy ukazujące podstawowe zależności i powiązania moralistów, filozofów oraz głównych myślicieli niemieckich tego okresu. Trzeba przyznać, że jest to dość rzadko spotykany zabieg metodologiczny w pracach z zakresu dziejów teologii moralnej. Ma on jednak szczególne znaczenie w uchwyceniu i zrozumieniu poruszanych w następnych rozdziałach zagadnień oraz daje możliwość konfrontacji wielu wniosków i wyników badawczych autora. Rozdział ten może służyć pewną pomocą w ewentualnych dalszych badaniach innych zagadnień u prezentowanych moralistów.

W rozdziale drugim autor omówił nauczanie o celach małżeństwa. Rozwój tej problematyki w tradycji został ukazany poprzez prezentację poglądów św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu, Soboru Trydenckiego, *Katechizmu rzymskiego* oraz św. Alfonsa Liguori. To zestawienie daje pewien obraz zmian i odcieni w zakresie sygnalizowanej problematyki. Następnie J. Renker ukazał naukę teologów moralistów interesującego go kręgu językowego po 1800 r. o głównych celach małżeństwa. W końcu bardzo pobieżnie omówił kwalifikacje pobocznych celów małżeństwa wskazując, że w tym względzie istniało bardzo wiele różnorodnych opinii. Warto dodać, że w tej partii książki można spotkać także pewne wykresy i tabele, które znacznie ułatwiają zrozumienie, a jednocześnie uka-

zują w sposób bardziej przejrzysty prowadzone porównania oraz osiągnięte wyniki szczegółowych analiz historyczno-teologicznych.

Rozdział trzeci poświęcony jest omówieniu małżeństwa jako wspólnoty płci. Po krótkim zasygnalizowaniu problemu seksualności i płodności, w formie znacznie obszerniejszej autor potraktował zagadnienie spełniania aktów małżeńskich. Omówił istotny, zwłaszcza w tym okresie, problem dzietności małżeństwa. W partii tej zaprezentował także naukę moralistów o ocenie przyjemności płciowych. To ostatnie zagadnienie ukazane zostało w dwóch etapach historycznych. Najpierw przytoczył bardzo pobieżnie naukę do 1800 r., a następnie w 1. poł. XIX w. Ukazany w tym rozdziale rozwój spojrzenia na płciowość w małżeństwie, a częściowo także i poza nim, znacznie ułatwia zrozumienie wielu tendencji w etyce małżeńskiej oraz w spojrzeniu na seksualność w czasach późniejszych, zwłaszcza w kręgu kultury zachodniej.

W czwartym rozdziale autor przedstawił nauczanie o małżeństwie jako wspólnocie miłości. Bardzo krótko scharakteryzował wypowiedzi encykliki *Casti connubii* oraz Piusa XII, które stanowiły swoiste podprowadzenie do nauki Vaticanum II w tym przedmiocie. Następnie ukazał dyskusje powstałe pod wpływem dokumentów soborowych oraz encykliki *Humanae vitae* nad pojęciem małżeństwa jako wspólnoty miłości. Rozdział ten zamyka omówienie pojęcia miłości w teologii moralnej po 1800 r. oraz oddzielnie dość obszerne opracowanie zagadnienia miłości w moralnoteologicznym nauczaniu o małżeństwie. Oczywiście, w obu wypadkach autor zawiąza się do interesującego go kręgu językowego.

Piąty, ostatni rozdział prezentowanej pracy poświęcony jest problematyce hierarchii małżeńskiej. Autor zastanawia się najpierw nad równością żony i męża, zgodnie jednak z nauką teologów moralistów niemieckich początków XIX w. oddzielnie omówił supremację męża, po-

dając jej uzasadnienie z Pisma św. i przesłanek naturalnych. Następnie zaprezentował ówczesne opinie na temat najważniejszych obowiązków żony w małżeństwie. W końcu omówił, idąc za nauczaniem moralistów, podstawowe zasady obowiązujące w konfliktach małżeńskich.

Korzystanie z dzieła ułatwiają wyrażnie odpowiednie podsumowania poszczególnych rozdziałów, a niekiedy nawet i mniejszych partii oraz całości pracy, ukazujące w syntetycznym i jasnym zarysie główne treści, tok prowadzonych analiz i osiągnięte wyniki. Całość zaś kończy indeks nazwisk, który znacznie ułatwia odszukanie wielu moralistów w bogatej przeszłości uprawianej przez nich dyscypliny.

Język wykładu jest wystarczająco poprawny i ścisły. Argumentacja i dokumentacja przytaczanych poglądów i opinii jest wystarczająca. Wnioski uzasadnione, spokojne. Całość wykładu jasna i przekonywująca, logicznie zwarta i właściwie uporządkowana.

Omawiana pozycja wydana jest bardzo starannie pod względem edytorskim. Przejrzysta czcionka drukarska w odpowiednim układzie graficznym ułatwia czytanie oraz właściwą orientację w zawartości publikacji. Całość powoduje, że tego rodzaju wydanie bierze się chętnie do ręki i czyta się z zainteresowaniem.

Ks. Andrzej F. Dziuba